

Ευάγγελος Βενιζέλος

Οι προϋποθέσεις μιας επετείου εθνικού αναστοχασμού

Η πανδημία και όσα αυτή συνεπάγεται είναι ένα πρόβλημα οικουμενικό. Αναρωτιέμαι όμως μήπως υπάρχει ένα μήνυμα που εκπέμπεται στην εθνική μας συνχρότητα. Μήπως τα πράγματα οικονομικήν έπειτα ώστε η μεγάλη επέτειος των διακοσίων ετών από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης να γιορτάζεται υπό συνθήκες αναγκαστικά μινιμαλιστικές. Υπό συνθήκες που εισυρούν ή μάλλον επιβάλλουν την απόσταση από την τύρφη και ενθαρρύνουν τον αναστοχασμό. Η επέτειος μετατρέπεται εκ των πραγμάτων από τελετουργική και πανηγυρική σε μια διεργασία πιο λιτή οργανωτικά, πιο μοναχική, πιο απαιτητική πνευματικά. Το γεγονός ότι εξελίσσεται μια παγκόσμια υγειονομική, οικονομική και κατά βάθος ανθρωπολογική κρίση ίσως μας επιτρέπει να τοποθετήσουμε τα πάντα, το έθνος μας, τις ιστορικές μας μνήμες, την αυτοσυνειδησία και την προοπτική μας, μέσα στα πλήρη συμφραζόμενά τους και να τα μετρήσουμε με μέτρα πιο ρεαλιστικά. Να μετατρέψουμε την επέτειο σε επίγνωση.

Ο εορτασμός της επετείου υπό συνθήκες κρίσης, άρα ανασφάλειας, αναπόλησης της προ κρίσης κανονικότητας και σχεδιασμού για την αντιμετώπιση των προκλήσεων της επόμενης φάσης, αναδεικνύει την πρώτη προϋπόθεση για τη μετατροπή της επετείου σε άσκηση αναστοχασμού. Η κατανοήση του παρελθόντος συνιστά βασική προϋπόθεση για την αναπρόκριση στην προκλήση του μέλλοντος. Αλλά και το αντίστροφο, μόνο η επισκοπία να μελλοντική προσδίδει βαθύτερη χρησιμότητα στην προσπάθεια διερεύνησης, κατανόησης, αξιολόγησης και αφήγησης του παρελθόντος.

Υπό την έννοια αυτή η έκτακτη μορφή του εορτασμού συντελεί στην υπέρβαση του στερεοτύπου. Είτε αυτά είναι θετικά, εξωραϊστικά, αυτοειπανηρικά και αυτοπαλακτικά, είτε είναι αρνητικά, κυρίως αυτοιστοχηματικά και αυτοενοχοποιητικά. Είναι δύσκολο να ζητείται από οποιαδήποτε κοινωνία να αποφεύγει την ιδεολογική χρήση της Ιστορίας. Είναι όμως επιβεβλημένο η κοινωνία να αντιληφθεί τους κινδύνους αυτής της χρήσης. Προϋπόθεση μιας επετείου εθνικού αναστοχασμού είναι συνεπώς η προσπάθεια να εγκαταλείψουμε τις συνομοσιολογικές αναγωγές και τις αυθαίρετες απλοποιήσεις στην κατάρτιση του εθνικού μας αφήγηματος. Η προϋπόθεση αυτή μπορεί να περιγραφεί ως εξοικείωση με την παραδοχή ότι ο πατριωτισμός, για να είναι εθνικά και δημοκρα-

τικά επωφελής, πρέπει να είναι συμφιλιωμένος με την αλήθεια, με την ικανότητα του έθνους να ακούει και να κατανοεί την αλήθεια, τουλάχιστον κατά το πραγματολογικό της μέρος.

Μια επέτειος εθνικού αναστοχασμού προϋποθέτει το υποκείμενό της. Πρέπει συνεπώς να εκκινεί από την παραδοχή ότι το ελληνικό έθνος είναι υποκείμενο και όχι ενεργούμενο της ιστορίας του. Η εικόνα ενός έθνους συνεχώς εξαρτημένου και διαρκώς απατημένου από τους ξένους είναι υπεραπλουστευτική και βολική. Απαλλάσσει το έθνος ως διαχρονικό λαό από τις ευθύνες των επιλογών του.

Αυτό δεν σημαίνει προφανώς ότι ακυρώνεται η υποβαθμίζεται η σημασία της γεωγραφίας και της γεωπολιτικής. Οι χάνουν τη σημασία τους οι στρατηγικοί σχεδιασμοί και τα πάγια συνθήκες συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων. Οι πρέπει να αποσιωπηθούν γεγονότα και καταστάσεις προσηλυτικές για το έθνος στην πορεία των διακοσίων ετών. Όπως δεν χάνουν τη σημασία τους οι λυτρωτικές παρεμβάσεις, η πρώτη ανθρωπιστική βοήθεια, οι συμμαχίες, οι εταρικές σχέσεις, οι μηχανισμοί στήριξης, τα οφέλη από στρατηγικές επιλογές που δόσαν και διχάζουν ακόμη το έθνος, αλλά μεγάλωσαν την Ελλάδα ή διασφάλισαν τη θέση της στο ημερησίον της δυτικής φιλελεύθερης δημοκρατίας.

Μια επέτειος εθνικού αναστοχασμού δεν μπορεί να είναι άμυαλος της ελληνικής ιδιοσυστασίας που λειτουργεί ως μόνιμο άλλοθι. Όλοι οι λαοί και όλα τα έθνη διεκδικούν την ταυτότητα και συνθήκες είναι υπερίσχυα για αυτή. Στην ελληνική περίπτωση νομίζω όμως ότι έχει συγκροτηθεί ένα δίπολο που είναι στο σύνολό του παραμορφωτικό. Έχει καλλιεργηθεί, από τη μια πλευρά, ένα «σύμπλεγμα τυπολογικής κατατομότητας». Η Ελλάδα υστερεί σε σχέση με τη δυτικοευρωπαϊκή τυπολογία οικονομικής ανάπτυξης και θεσμικής ωρίμασης και αυτό το εισπράττει ως διαρθρωτικό πρόβλημα, ως ιστορική αναπηρία, ίσως επειδή συνθήκες αποσιωπούνται τα προβλήματα ή τα ιστορικά τραύματα άλλων ευρωπαϊκών εθνών. Αυτό αναπροξίζει με έναν ταυτικό λόγο που τονίζει την ελληνική ιδιοσυστασία και με στοιχεία εν πολλοίς ανθρωπολογικά όχι απλώς εξηγή αλλά και δικαιολογεί τις αποκλίσεις. Καλλιεργείται συνεπώς, από την άλλη πλευρά, ένα

«σύμπλεγμα ιδιοσυγκρατικής ανωτερότητας». Οι καρικατούρες του τεμπέλη ή διεφθαρμένου Έλληνα που αναζωπυρόθηκαν τη δεκαετία της οικονομικής κρίσης δεν μπορούν να κρύψουν τις θετικές και γοητευτικές όψεις της ελληνικής ιδιοπροσοχής, του ελληνικού πολιτισμού, της ελληνικής μυθολογίας, της Ελληνικής Ιστορίας, του ελληνικού τρόπου ζωής. Οι άδρες υπερειδές έχουν μεγάλη σημασία και κανένας λαός δεν δικαιούται να υποβαθμίζει την αυτοπρόσληψή του. Όμως ο αναστοχασμός γύρω από τα διακόσια χρόνια βίου του ελληνικού κράτους είναι μια άκρως απαιτητική διεργασία που δεν πρέπει να εγκλωβίζεται σε κανένα σύμπλεγμα, δηλαδή σε αλλοθεις εσωτερικευμένων στερεοτύπων που λειτουργούν αυτοαναφορικά και παρεμποδίζουν την επαφή με την πραγματικότητα.

Εάν το καταστατικό στοιχείο μιας επετείου που αναδύονται και συνοψίζονται δύο ολόκληρους αιώνες είναι η καταγραφή του εθνικού κεκτημένου, τότε θεωρώ ότι η ορθή καταγραφή και πολύ περισσότερο η αφομοίωση του εθνικού κεκτημένου είναι προϋπόθεση για τη διατήρησή του, δηλαδή για τη σημαντικότερη επετασιακή - ουσιαστική εξαγγελία και δέσμευση.

Συμφωνώ με τον κοινό παρονομαστή πολλών πρόσφατων συνθετικών μελετών που, αφού κάνουν όλες τις σταθμίσεις και όλους τους συμψηφισμούς, πολιτικούς και πολιτειακούς, δημοκρατικούς και δικαιοκρατικούς, οικονομικούς, αναπτυξιακούς και δημοσιονομικούς, εσωτερικούς και διεθνοπολιτικούς, κοινωνικούς, αισθητικούς και νοσηριακούς, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η Ελλάδα της περιόδου 1821-2021 είναι μια ιστορία επιτυχίας, ένα success story, εις πέρας έτος του εαυτού της, για την ακρίβεια εις πέρας της εικόνας που έχει για τον εαυτό της.

Υπάρχουν προφανώς πολλές επιτυχίες, αλλά εν τέλει η Ελλάδα είναι εδώ, στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στην ευρωζώνη, στο Συμβούλιο της Ευρώπης, στο ΝΑΤΟ, στη Δύση. Μια χώρα δημοκρατική και σύγχρονη με πολλά προβλήματα και άλλες τόσες προκλήσεις, αλλά μέλος και μέρος της σημαντικότερης περιφερειακής ολοκλήρωσης που είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση και της Δύσης που καλείται τώρα, μετά την εκλογή του προέδρου Μπάιντεν, να ανασυγκροτήσει και να λειτουργήσει αποτελεσματικά ως γεωπολιτική οντότητα.

Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου, Εξέν Ντελακρούα (1827, Μουσείο Καλών Τεχνών Μπρντό)

Προϋπόθεση για τον εορτασμό μιας επετείου εθνικού αναστοχασμού είναι να αντιληφθούμε το παιχνίδι των επετασιακών συμπελομένων πίσω από το οποίο διεξάγεται το παιχνίδι της εναλλαγής μεταξύ νίκης και ήττας. Οι ήττες στην ελληνική Ιστορία είναι εξίσου σημαντικές με τις νίκες. Σύνχά έχουν μεγαλύτερη στρατηγική σημασία. Σίγουρα λειτουργούν ως υπόμνηση της πολυπλοκότητας της Ιστορίας.

Την επέτειο των διακοσίων ετών από την έναρξη της Επανάστασης τη διαδέχεται το 2022 η επέτειος των εκατό ετών από τη Μικρασιατική Καταστροφή. Τη νίκη του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο τη διαδέχθηκαν η Ναυμαχία του Ναυαρίνου και το Πρωτόκολλο του Λονδίνου. Τη νίκη επί των Ιταλών το 1940, η ήττα από τη ναζιστική Γερμανία. Η Κατοχή οδήγησε στο έπος της Εθνικής Αντίστασης. Το έπος της Αντίστασης το ακολούθησε ο Εμφύλιος και ούτω καθεξής. Το ελληνικό έθνος κερδίζει τη μάχη της Ιστορίας εξίσου μέσα από νίκες και μέσα από ήττες.

Η επέτειος ως άσκηση αναστοχασμού εκκινεί, κατά τη γνώμη μου, από την ανάγκη να κυριαρχήσει μια διαφορετική άσθηση των ιστορικών μεγεθών. Η Ιστορία βρέσκει πάντα ένα να γίνεσθαι. Από τη άποψη αυτή, ο βραχύς ιστορικός χρόνος υφάρχει διαρκώς τον μακρό ιστορικό χρόνο.

Με αφετηρία το 2021 και βλέποντας προς τα πίσω, τα διακόσια χρόνια που διανύσαμε από το 1821 μπορεί να φαίνονται ως κάτι πολύ

κοινωνικό. Τα τελευταία 46 χρόνια, περίπου το ένα τέταρτο της συνολικής περιόδου, είναι τα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Τα τελευταία 100 είναι τα χρόνια της Μικρασιατικής Εκστρατείας και Καταστροφής, της αποκατάστασης των προσφύγων, του Μεσοπολέμου, της Κατοχής, του Εμφυλίου, του μετεμφυλιακού κράτους, της δικτατορίας και της Μεταπολίτευσης. Τα τελευταία 108 χρόνια καλύπτουν την περίοδο της ενσωμάτωσης των λεγόμενων Νέων Χωρών στο ελληνικό κράτος. Μπορούμε να αγχίσουμε τον ιστορικό χρόνο βιομηχανικά, με μνήμες, αφηγήσεις, εικόνες. Η συγκυρία φαίνεται πιο ιστορική και αυτό πολλαπλασιάζει τις ευθύνες μας για την πρόσληψη και τον αναστοχασμό της Ιστορίας, πρώτιστως όμως για τη διαχείριση της συγκυρίας και τώρα. Για την ακρίβεια, το έθνος γράφει και τώρα, όπως και πάντα, την ιστορία του. Αν προσεγγίσουμε με τον τρόπο αυτόν τις προκλήσεις και τις επιλογές, αποκτούμε, πιστεύω, μια καλύτερη αλλά και πολύ βαρύτερη αίσθηση της πολιτικής, της δημοκρατίας, του μεγάλου και των ενδογενών αντιφάσεων της, της διαρκούς συγκρούσεως ανάμεσα στην υποχρέωση της ευθύνης και στην ελευθερία της πεποίθησης. Μια πληρέστερη αίσθηση της διαδοχής και της αλληλεγγύης των γενεών.

Τα διακόσια αυτά χρόνια το ελληνικό έθνος λειτουργήσει πολλές φορές ένος ο Σύμφωνος. Κλήθηκε να ανεβάσει και να ξαναανεβάσει την ίδια βαριά πέτρα

Όλες αυτές οι προϋποθέσεις συνοψίζονται στην ανάγκη να υπάρξει ένα εθνικό αφήγημα για το μέλλον. Ένα αφήγημα που οικοδομείται ενόπτητα του έθνους και οικοδομείται από αυτήν

8 Διακόσια χρόνια μετά την έναρξη της Επανάστασης, η προσπάθεια ολοκλήρωσης συνεχίζεται και μαζί με αυτή συνεχίζεται η σύγκρουση μεταξύ των επιμέρους ολοκληρώσεων. Κατ' αρχάς η εθνική, με την έννοια της εδαφικής, ολοκλήρωσης είναι μια αλυσίδα που μετά την αρχική κολοβή επικράτεια περιέλαβε τα Επάνησα το 1864, τη Θεσσαλία και την Αρτα το 1881, τη Μακεδονία, την Ηπειρο αλλά και την Κρήτη το 1913, τη Δ. Θράκη το 1919-1922, τη Δωδεκάνησο το 1947. Η Β. Ηπειρος ενσωματώθηκε στην Αλβανία, η Κύπρος κατέστη ανεξάρτητο κράτος ως Κυπριακή Δημοκρατία μόλις το 1960. Και τώρα, εν έτει 2021, η εξωτερική μας πολιτική έχει ως βασική της προτεραιότητα την απόκρουση των τουρκικών ισχυρισμών περί δήθεν «γκρίζων ζωνών» στο Αιγαίο, την έκταση των χωρικών υδάτων και του εναέριου χώρου που είναι τμήματα της επικράτειας, την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας και της ΑΟΖ επί των οποίων η Ελλάδα έχει κυριαρχικά δικαιώματα. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις εξελίσσονται σε ένα πεδίο που σε κάποιον τρίτο παρατηρήτη φαίνεται πολύ κοντινό με το τοπίο του πρώτου μισού του 19ου αιώνα και πάντως πολύ κοντινό με τις παραμέτρους του Ανατολικού Ζητήματος και της διάλυσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Κρίσιμες φάσεις της εδαφικής ολοκλήρωσης συνδέθηκαν με πολιτειακές τομές, πολιτικούς διχασμούς, ρήξεις της ενότητας του έθνους και οξύτερες θεσμικές κρίσεις. Η θεσμική ολοκλήρωση και η διαμόρφωση μιας δημοκρατικής παράδοσης και του αντίστοιχου νομικού και πολιτικού πολιτισμού υποτάχθηκαν πολλές φορές στις ανάγκες της εθνικής ολοκλήρωσης και στις συγκρούσεις γύρω από τα θεμελιώδες αυτό ζήτημα. Ο Εθνικός Διχασμός, η πολιτειακή αλλαγή μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και η Δίκη των Εξ, η σύνδεση του Εμφυλίου με το Μακεδονικό και την ακεραιότητα της επικράτειας, η ευθύνη της δικτατορίας Ιωαννίδη για το πραξικόπημα κατά του Μακαρίου, την τουρκική εισβολή και τις εξελίξεις που επιτάχυναν τη Μεταπολίτευση είναι ιστορικοί σταθμοί που επιβεβαιώνουν του λόγου το ασφαλές. Το δημοκρατικό αυτόνομο και η ευαισθησία απέναντι στο κράτος δικαίου είναι σχετικά πρόσφατα φαινόμενα.

Η οικονομική και αναπτυξιακή ολοκλήρωση υφίσταται την πίεση και τις επιπτώσεις της σύγκρουσης ανάμεσα στην εθνική και στη θεσμική ολοκλήρωση. Ανθίσταται όσο μπορεί, διακόπτεται, υποχωρεί, επανεκκινείται και ανακάμπτει πολλές φορές. Προϋπόθεση μιας επετείου εθνικού αναστοχασμού είναι συνεπώς να γίνει κατανοητό το μέγεθος του θεσμικού και οικονομικού, δηλαδή του ιστορικού, κόστους κάθε εσφαλμένης κίνησης στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής.

9 Όλες αυτές οι προϋποθέσεις συνοψίζονται στην ανάγκη να υπάρξει ένα εθνικό αφήγημα για το μέλλον. Ένα αφήγημα που οικοδομείται ενόπτητα του έθνους και οικοδομείται από αυτήν. Ένα αφήγημα που υπερβαίνει τις συμβάσεις και τις μιζέριες. Ένα αφήγημα κοινωνικά και ηλικιακά συμπεριληπτικό. Που διαθέτει μια ασφαλή θέση για όλους. Που διασκεδάζει τους φόβους και τις αναστράτες βιομηχανικής επανάστασης, των νέων τεχνολογιών, των νέων οργανωτικών μορφών της παγκοσμιοποίησης, της επιστροφής μετά την πανδημία σε μια άγνωστη ή και απειλητική «κανονικότητα». Ένα αφήγημα φιλόδοξο που απευθύνεται σε ένα υπερήφανο έθνος, αλλά τεκμηριωμένο και συγκεκριμένο, όχι γενικόλογο ή δημαγωγικό. Γενναϊόδοξο και υπερβατικό, αλλά όχι δημοσιονομικά ανεύθυνο. Ένα αφήγημα εθνικό και ευρωπαϊκό. Βαθιά πατριωτικό, αλλά απαλλαγμένο από κάθε στοιχείο εθνοκαπηλίας. Ένα αφήγημα που τιμά ουσιαστικά τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας και την ιστορική διαδρομή του έθνους, γεφυρώνοντας τη σχέση μας με όλες και όλους εκείνους που ενσωμάτωσαν τις ζωές, τα όνειρα, τις ελπίδες, τους αγώνες και τις αγωνίες τους στα διακόσια χρόνια του εθνικού μας βίου.

10 Η Επανάσταση του 1821 ήταν έντονα ποιητική. Ενέπνευσε τον ποιητικό φιλελευθερισμό και ρομαντισμό της εποχής της. Ελληνικό και φιλελληνικό. Η γλώσσα ήταν, δίπλα στο έδαφος, η παράλληλη επικράτεια που διεκδικούσε και διαμόρφωνε το επαναστατημένο έθνος. Η Τελική και πλέον απαιτητική προϋπόθεση μιας επετείου εθνικής αυτογνωσίας είναι να κατακτήσει και πάλι το έθνος μια αντίστοιχη σχέση με τη γλώσσα και την ποίηση. Να μπορέσει να εκφραστεί με τρόπο που δεν είναι συμβατικό και τετριμμένο. Να ψάξει να βρει άλλες λέξεις, όπως έκανε ο Διονύσιος Σολωμός, προκειμένου να πει στον εαυτό του την αλήθεια. Αν το καταφέρει αυτό το έθνος, θα βρει τον ομφάλιο λώρο του και τότε όντως η επέτειος θα έχει μετασχηματιστεί σε επίγνωση, δηλαδή σε ουσιαστική επαφή με την Ιστορία. Δεν ξέρω αν αυτό μπορεί να συμβεί, ξέρω όμως ότι οφείλουμε να το προσπαθήσουμε.

Ο κ. Ευάγγελος Βενιζέλος είναι καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του ΑΠΘ, πρώην αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και υπουργός Εξωτερικών. Το κείμενο αποδίδει τον πανηγυρικό λόγο που εκφώνησε στον επίσημο εορτασμό της επετείου των 200 ετών από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης που οργανώθηκε διαδικτυακά από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης στις 24 Μαρτίου 2021.

στο ύψωμα της Ιστορίας. Παρ' όλα αυτά ακόμη ταλαντεύεται. Η σταθεροποίηση του εκκρεμούς είναι, κατά τη γνώμη μου, προϋπόθεση για έναν ενεργητικό εθνικό αναστοχασμό. Ακόμη και τώρα, σε μικρότερο βεβαίως βαθμό, η εθνική αμφιταλάντευση συνεχίζεται. Ανάμεσα στην προδήλως δυτική ταυτότητα της χώρας και στην παράδοξη αλλά όχι ανεξήγητη ανατολική ενοχή της. Από την έκρηξη της Επανάστασης, τα δάνεια της Ανεξαρτησίας, τα Συντάγματα του Αγώνα, τους συσχετισμούς που οδήγησαν στην αναγνώριση και στην εδαφική συγκρότηση του ελληνικού κράτους, μέχρι τον Εμφύλιο, τη μετεμφυλιακή αλλά και μεταπολιτευτική ηγεμονία της ηττημένης Αριστεράς, μέχρι τις ψευδαισθήσεις για τις δυνατότητες αντιμετώπισης της δημοσιονομικής κρίσης και του κινδύνου της συντακτικής χρεοκοπίας εκτός ευρωπαϊκού και δυτικού πλαισίου. Ακόμη και τώρα, την περίοδο της πανδημίας και της μάχης των εμβολίων, υπάρχει ένα μικρό λανθάνον ρεύμα που βλέπει με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη τα μη δυτικά εμβόλια. Η καθ' ημάς Ανατολή είναι όμως μια εκδοχή της Δύσης όπως την αντιλαμβάνεται μια Ελλάδα που είναι η ίδια θύμα ενός δυτικού οριενταλισμού. Οι πολιτιστικές συμπαραδηλώσεις συναντούν όμως πάντα το όριο της οικονομικής πραγματικότητας και της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής. Η γέννηση και η συγκρότηση του ελληνικού κράτους νομίζω ότι συνιστούν την εργαστηριακή επιβεβαίωση αυτής της αρχής.